

AGWA ỌDỊMARA DỊKA NKAMMA IDUUAZỊ MMADỤ KA A NA-ARỊA

Si n'aka

**AKAEZE, CHIOMA MAGDALINE
MEDOLU AGATHA OBIAGELI,
EZEBUBE, CHINEDU CHIDIEBERE**

And

**UGWUOKE, PRISCILLA EBERE
DEPARTMENT OF LINGUISTICS, IGBO & OTHER NIGERIAN LANGUAGES
UNIVERSITY OF NIGERIA, NSUKKA**

ỤMÌ

*Ihe ọmụmụ ọ bụla metụtara ọdịmara bụ nke n'adighi mfe ileghara anya. Nke a bụ maka na ogo nghota ọrụ agumagu bụ nke gbasara aka n'uzo digasi iche iche. Ndi ihe amumamu echichi kwenyere na nghota e nyere otu ihe anaghi adigide Udi ihe omumu a bụ nke nwere ike ikpughe anya mmadu n'ihe metutara omenala, amumaechiche, nkwenye, isiokwu olu odee na ngalaba agumagu digasi iche iche. Nchocha a lebara anya, na inyocha aka nka agwa odimara n'iduazị Igbo bụ, **Mmadu ka a na-arịa**. Ebumnuche nchocha a bụ inyocha ka e si site na nkamma odimara kpuputa agwa ukwu na agwa nta ndi di n'akuko a n'uzo digasi iche iche. Ebumnuche ozo bụ ichoputa ogo nghota nwere ike idi n'agwa odimara e ji ruo ọrụ n'agumagu. E sitere n'oba akwukwo iduazị Igbo bara ụba n'oge ugbo a horo otu iduazị igbo metutara isiokwu a nke oma. E sitere na ngughari na ngumi huta ka iduazị e jiri ruo ọrụ si ziputa njiatule zuru oke maka nchocha a. Site na nchocha a, a choputara na, iduazị **Mmadu ka a na-arịa** juputara n'agwa odimara. Agwa ndi a bụ ndi ziputagasiri ogo nghota abuo; nghota nkiti /nke nko n'elu na nghota odimara/nghota miriemi. Nghota ndi a so nye aka mee ka isiokwu na ndinisioku di n'akuko putawanye ihe. Ọrụ a na-atunye aro ka gaa n'ihu mekwuoe nchocha n'udi isiokwu a bụ nke metutara nnyocha agwa n'uzo odimara n'iduazị na agumagu Igbo ndi ozo. Nke a ga-enye aka mewanye ka ihe omumu asusu Igbo na-eto, bawanye ma gaa n'ihu.*

Okpurukpu okwu: Ọdịmara, Iduazị, Agumagu na Agwa

Abstract

*Studies in symbolism cannot be easily overlooked. This is because issues related to meaning remain complex. It has been observed that there is no definite meaning. In literary Studies also, studies at the level of meaning can be approached through different levels. A study that looks at symbolic characters in a literary work is capable of projecting the relationship between literature, semantics and culture etc. This study investigates the stylistic device of employing symbolic characters using an Igbo literary text, a novel titled; **Mmadu ka a na-aria**, to be précised. The main objective of the study is to explore the stylistic use of symbolic characters in the study text. The next is to investigate possible levels of understanding symbolic characters in a text and mostly for a deeper appreciation of such characters. Methodologically, the study adopts the qualitative research design. The data used was collected through print document observation. A number of Igbo literary texts were sourced and intensively read to fish out the particular text that is most suitable for the study. It is also through the intensive reading and re-reading of the selected text that the data suitable for the analyses was derived. The findings present the study text, **Mmadu ka a na-aria**, as richly composed of symbolic characters. This literary style is also seen to project two possible major levels of understanding a character in a literary text; the literal level and the symbolic level. It is seen that the symbolic level could be at the reader's judgmental values. However, it is seen also that separating the literal understanding of the characters from the symbolic understanding is capable of projecting major themes in the work that may not be easily very obvious. Our recommendation is that more related studies in this dimension are encouraged using some other literary texts.*

Key words: Symbolism, novel, Literature and Character

Mkpólite

Iduuazi bu otu n'ime ngalaba agumagu. Agumagu, n'aka nke ozo, ka e nwere ike ikowa dika enyo e ji ahuta ndu nakwa obibi ndu. Dika enyo, agumagu na-eziputa otutu nghota na echiche n'uzo digasi ichie ichie. Ka echiche na nghota di n'agumagu si baa uba bukwa ka aka nka e ji eziputa echiche digasi n'oru nka agumagu si di ichie ichie. Nke a bu maka na etu otu onye siri huta otu ihe, nwere ike gbaa ichie n'otu ibe ya si ahụ ya. Aka nka a gbasoro wee keputa ekereuche n'otu oru agumagu nwere ike o bughị nke onye ozo ga- agbaso. Aka nka odimara bu nke were onodu puru ichie n'oru agumagu ma buru nke otutu mmadu na-anaghi etinyere anya otu o kwesiri. Odimara bu ugbo na-ebu nghota na echiche aga njem n'ime oru agumagu n'ebe o di ukwu. Nghota maobu ntapia otu onye nyere emereme ma o bu agwa di n' agumagu nwere ike diwagara ichie site na ka onye si ghota maobu tapia ihe o huru. Ufodu nwere ike nye ihe ha huru nghota nko n'elu ebe ndi ozo nwere ike nye nghota miriemi. N'otu aka ahụ, otutu ndi odee agumagu na-esobe uzo akanka digasi ichie ichie wee na-eziputa echiche ha. Nke a mere na o dighi mfe irugide aka n'otu echiche n'oru agumagu. O dighikwa mfe ilegide anya n'otu nkowa n'isiokwu o bu dika atutu ndi Dikonstrukshonizim si arutu aka. Ufodu na-agbaso uzo miri emi na uzo gbasara aka wee ziputa nghota na echiche di n'oru nka ha. Nghota ozi na akanka e eji ziputa ozi di n'oru agumagu so n'ihe ndi na-ebuputa mma orunka obula. Nke a bu maka na ntapia na nghota oru nka o bu bara uru maka iritezu elele di n'oru agumagu. O bu otu okpurukpu nsogbu a kpatara ndi ochocha oru a ji horo isiokwu a bu "nnyocha agwa Odimara na akwukwo iduuazi Igbo bu **Mmadu ka a na-aria** ka e wee nchochaa ka odee nwere ike isi site

n'uzo akanka odimara na agwa ziputa echiche digasi iche iche e nwere ike ihutagasi na ndu mmadu bi na ya.

Mbunuche nchocha a gbadoro ukwu na nyocha agwa odimara n'akwukwo iduuazi igbo a bu *Mmadu ka a na-aria*. Mbunuche oru a kpomkwem buga: inyochaa agwa ukwu na agwa nta ndi e ji akanka odimara wee kpuputa n'akwukwo iduuazi a, ilenye anya n'ogo nghota nkiti na nghota agwa odimara ndi a, na ichoputa uru na oghom agwa odimara nwere ike inwe n'agumagu

Uru udi nchocha a bu n'inye aka dota uche otutu mmadu n'ogo e nwegasiri ike iso weputasia echiche ndi nwere ike zoo ezoo n'agumagu. O ga-enyekwa aka kpalie mmuo ncheba echiche maka mmweputa ihe omimi nkamma oru agumagu nyere aka mee ka ndi oguu agumagu na-echemi echiche ka ha wee nweta nghota zuru okè gbasara agwa ndi ahụ odee ji ruo oru na ya bu agumagu. Nchocha a ga-amunyekwa oku mmasi n'ebe ndi oguu agumagu no maka imekwu udi ihe omumu a n'ebe oru agumagu ndiozo no. Nchocha a ga-abakwara umuakwukwo ndi na-eme ihe omumu n'agumagu uru ma burukwa ebe mgbado ukwu nye onye nchocha o bu choro iru oru n'udi isiokwu a. Nchocha a ga-enyekwa aka na-eme ka ihe omumu agumagu igbo na-aga n'ihu ma na-etowanyekwa n' onuogugu.

A gbasoro usoro nchocha kwolitetivu n'oru nchocha a. Nke a putara na ndi nchocha bu uzo baa oba akwukwo digasi iche iche maka igughari oru ndi nwere ike iba uru n'ihe nchocha a.

Ndi nchocha a setere data e jiri mee nchocha site n'igu akwukwo Iduuazi igbo Diasi iche iche ma si na ha horo *Mmadu ka a na-aria* maka oru a. Ka ha guchara akwukwo a nke oma, a noro ala wee were anya ime mmuo wee choputachaa epum rijuru afo maka nchocha a.

NTULEGHARI AGUMAGU

Nkwa okwu ndi di mkpa

Ntuleghari agumagu na enyere onye obula aka imata ihe ndi e derela ede banyere isiokwu a na-ede maka ya. O di mkpa ilebanye anya n'ihe ndi ozo mebugoro gbasara isiokwu, atutu di iche iche gbasara isiokwu nakwa nkwa okwu ndi di oké mkpa metutara isiokwu. Isiokwu ndi a ka a ga-atuleghari maka ezi nghota nchocha a: agumagu, Iduuazi, agwa, odimara/ejimara na agwa odimara.

Agumagu (litercho) nwere mgborogwu ya n'okwu Latin-Literae (letters). Agumagu bu oru nka, nke sitere n'echiche puta ma buru nke e si na ya egosiputa ma na ahukwa ndu. E nwekwara ike ikowaputa agumagu dika inomi ndu, nke sikwa n'echiche puta ma buru nke mmadu chemiri echiche ime wee cheputa, kowaputakwa ya n' onu maobu dee ya ede ka ohanze gere, lere maobu guo ya. *Webster Dictionary* (20th Century) kowara agumagu dika ihe odide ma o bu ihe mbiputa nke e sitere n'echiche nweta. Nke a putara na agumagu, abughi ihe obula mmadu nwere ike tuturu mkpisi odee mgbe obula masiri ya dee kama o bu ihe o ga-echemiri echiche ime. Nwadike, (1992:11) kowara agumagu n'uzo abuo: nke mbu ma buru nghota izugbe: bu na, "agumagu bu ihe o bu la di n'udi ederede". N'ih i nke a, ihe o bu la dika som, akuko ala, kemistiri, fizikz dgz, nwere ike ibu agumagu. Nkwa Nwadike nke abuo, ziputara agumagu dika - oru nka nke e sitere na ya wee na-akowaputa ma na-ahukwa ndu. Uzo ndi a bu akuko (Iduuazi), Ejije na Abu. Agumagu (litercho) nwere mgborogwu ya n'okwu Latin-Literae (letters). Agumagu bu oru nka, nke sitere n'echiche puta ma buru nke e si na ya egosiputa ma na ahukwa ndu. Agumagu bu ihe obula mmadu cheputara n' echiche ma detuo ya n' akwukwo ka Onye obula o masiri were guo ma muta ihe na ya. E nwekwara ike ikowaputa agumagu dika inomi ndu, nke sikwa n'echiche puta ma buru nke mmadu chemiri echiche ime wee cheputa,

kowaputakwa ya n' onu maobu dee ya ede ka ohanze guo ya. "Webster Dictionary" (20th Century) kowara agumagu dika ihe odide ma o bu ihe mbiputa nke e sitere n'echiche nweta. Nke a putara na agumagu, abughi ihe obula mmadu nwere ike tuturu mkpisi odee mgbe obula masiri ya dee kama o bu ihe o ga-echemiri echiche ime. Nwadike, (1992:11) kowara agumagu n'uzo abuo: nke mbu ma buru nghota izugbe: bu na, "agumagu bu ihe o bu la di n'udi ederede". N'ih i nke a, ihe o bu la dika som, akuko ala, kemistiri, fizikz dgz, nwere agumagu nke ya. Nke abuo, agumagu nwere nghota puru iche dika - oru nka nke e sitere na ya wee na-akowaputa ma na-ahukwa ndu. Uzo ndi a bu akuko (Iduuazi), Ejije na Abu. Nwadike, gakwara n' ihu kwuo na agumagu, dika ihe omumu, bu oru nka nke sitere n'echiche puta ma buru nke e si na ya egosiputa ma na-ahukwa ndu. Site n' okwu ya, agumagu bu oru nka maka na o bu mmadu jiri echiche ya cheputa ya. O hutakwara agumagu dika enyo e ji ahuta ndu na obibi ya. Ya bu na, agumagu bu echiche mmadu cheputara ma detuo ya n'akwukwo ka onye o bu la o masiri guo. O bu echiche mmadu n'udi akuko , ejije ma o bu abu, nke e ji asusu nka (mara mma) wee choo mma.

Akaeze, Aboh na Ugwoke (2021:17) kowara agumagu dika oru nka sitere n'ekemeke uche mmadu puta ma buru nke a na-esite n' ime ya eziputa ndu na obibi ya ma nwekwa ike ikuzi ihe digasi iche iche. Nkwa nke a nyere ohere agumagu onu isonye n'ihe a na-ekwu. Ya bu na agumagu, di ka ugegbe e ji ahuzu ihe na-eme. Site na nkwa ndi a ndi oka mmuta nyegasiri agumagu, e ziputara na agumagu bu oru nka nke sitere n' ekemeke uche mmadu puta nke na-ahu ma na-egosiputa ndu mmadu na obibi ya.

Iduuazi bu otu n'ime ngalaba odiniigha. O bu na ngwakota okwu abuo a bu "iduu" na "azi ka e si nweta okwu a bu Iduuazi. Iduu bu akuko. "Azi" putara mmadu ugbo a, nke abughi mmadu e ji odinaala mara . Iduuazi na nkwa a bu akuko aroro aro nke mmadu cheputara n'uche ma dee ya n' akwukwo ka oguu nwee Ike guo ma ghota mbunuche odee. Eze (2017:3).

Nwadike (1992:37) kowara Iduuazi dika, 'akuko ihe mere n'oge gara aga, ihe na-eme ugboa maobu ihe nke ga-eme n' odinihu.' O si na ihe ndi a nwere ike buru ihe mere eme n'ezie, ihe ndi na- emeghi eme maobu ihe mere eme nke a roghariri aroghari iji mee ka a ghara ima onye bu onye maobu ebe bu ebe o mere. O gara n'ihu kwaa na odee Iduuazi na-eji ekemekeuche ya wee cheputa ihe nwere ike ime n'obodo maobu ihe nwere ebe o mere, ma rogharia ya n'uzo ozo iji zonahu ndi oguu onye maobu ebe a na-ekwu maka ya, ma deputakwa ya n'akwukwo. Ya bu na isi sekpu nti n'iduuazi bu akomako. O bu akwukwo akuko nke eji asusu igbo deputa nke na-ako maka ndu maobu uwà ndi igbo ka a na akpo Iduuazi igbo. Iwuchukwu (1998:65), kowara Iduuazi dika, "Akuko di ogologo nke ihe juputara n'ime ya bu otutu agwa na echiche" Nkwa ya na- egosi na iduuazi obula ga-eziputarihi echiche odee choro ka o ziputa site n'onu agwa nke odee kpuru ,iji mee ka echiche ya puta ihe. Ajunwale (2003:45) n'akuku nke ya kowara "Iduuazi igbo Dika akuko aromaro maka ndi igbo, gbasara omenala ha nke e dere n'asusu igbo". Nkwa Ajunwale na-egosi na Iduuazi igbo ga-esiteri n'ekemeke uche ma na-eziputa ndu, obibi ndu, omenala na ihe obula gbasara ndi igbo. Mana dika o si metuta nchocha a, ebe mgbakwasu ukwu bu Iduuazi aromaro oloroohuru.

Agwa bu otu n'ime ihe ndi mebere agumagu nka o bu la. O bu ndi maobu ihe ndi na-abata n'agumagu. Agwa bu ndi/ihe odee agumagu na-eji ezi ozi o choro izi. Ha bu onye maobu ndi na-eweputa akparamagwa di iche iche n'ime akuko maobu ejije. Agwa bu onye, maobu ndi maobu

ihe odee ji zie ozi o chorọ ịzi n'agumagu ya. Ya bu na agwa nwere ike ibu mmadu, anumanu maobu ihe adighi ndu dika, anyanwu, okwute, onwa, ugwu, osisi, mmiri dgz.

Nwadike (1992), kowara agwa dika onye maobu ndi no n'akuko, ndi nwere akonuche dika mmadu, ndi na ekwu ma na-eme ihe ndi a korọ n'akuko. Nwadike(1995)kewakwara agwa uzo ato: agwa oké mputa ihe(very active character) ,agwa mputa ihe (active character) na agwa ndakpu (passive character). Agwa oké mputa ihe bu nke o kowara dika agwa putara ugboro ugboro n' akorokoro, dika agwa ukwu ndi no n'akuko. Agwa ndakpu bu agwa ndi e nwere ike ikpo agwa nta . Ihe ha na eme n'akuko anaghi adi otutu. Agwa ogbi bu agwa ndi a kororo aha naani otu ugboro maobu ugboro abuo n' akuko. E nweghi otutu ihe a maara gbasara ha. Nwadike gbadoro ukwu n'echiche ndi Igbo na mmadu anaghi adi naani oku maobu juo oyi kama a na - enye ohere maka ndi di nara nara. Okebalama (2003) kowara agwa dika ihe na-eme aha e ji agwa ha mara . Omumaatu: o buru na a kororo mbe, ihe na- agba onye obula n'uche bu aghughu.

A bia n'Odimara, aha ozo e nwere ike ikpo ya bu ejimara/ejiamaatu maobu njimara. Dika Nwadike (1992:116) siri kowaa o bu okwu ma o bu aha nke bu a kororo ya, ya egosi ma o bu nochite anya ihe. Ejiammaatu n'otu uzo bu ihe n'onwe ya, ma nochitekwa anya ihe n'uzo ozo Ogbu (2003:20) kowara odimara keagumagu dika "agwa, aria na ihe ndi megasiri n'ime ederede nke nwere ihe ha na-egosi. O kowakwara na agwa nwere ike i bu odimara site n'ihe o na-eme. Otutu mgbe, aha odee nyere agwa na-egosi odidi odimara ha bu. Site na-inu ihe ha na-eme na ihe ha na-ekwu ka e si a choputa ebumnobi odeo o jiri nyee ha aha o nyere ha. Encarta Encyclopedia (2007) kowara odimara ka iji ihe di okpurukpu maobu ihe a na-ahu anya anochite maobu na eziputa echiche. Akazeze, Aboh na Ugwuoke (2021:87) nyere nkowa, na nka odimara metutara ihe niile odeo na-eziputa; ndi bu ndi e ji anya uche ahuta. Ha kowakwara na, o nwere ike imetuta agwa na ihe ndi digasi n'ime akuko ndi nwere ihe ha na- egosi. Akazeze, Aboh na Ugwuoke (2021:87) kowakwara nka odimara dika iji ihe di okpurukpu maobu ihe a na-ahu anya wee nochite maobu ziputa echiche. Omuma atu, okoloto Najjiria bu akwa n'onwe ya, biakwa buru ihe bu mgbe obula a huru ya, obi agbaga onye huru ya na Najjiria. N'akwukwo nsọ, Jezebel nwunye Ahab, bu nwaanyi obi tara mmiri, burukwa onye ihe ojoo ya putara ihè nke ukwu. Mgbe o bula a kororo Jezebel, o putara na onye a kororo aha ahụ na-eme ihe ojoo. E nwekwara ike iji agu ziputa "ike" were mbe ziputa "aghughu. Otu odimara nwere ike inwe otutu mputara. Odeo na-ejikari odimara eziputa ihe miri emi. Ya bu agwa maobu ihe ahụ e ji ruo oru dika odimara na-enwe nghota nkiti na nghota miri emi. N'Oge ufodu, odeo na- eji odimara ekwuputa ihe ndi o bu n'obi n'uzo o nweghi onye o ga-aru aka kpom kwem.

Anyi nwere ike site nkowa ndi e nyegoro agwa ebe a kowaa agwa odimara dika, onye/agwa no n'oru agumagu na-anochi anya echiche, onodu ma o bu ozi miri emi. O putara na onye agwa ahụ abughị naani ihe o na-eme maobu ihe o na-ekwu, kama na o bu ihe nnochianya nke nnukwu ozi ma o bu echiche. Ya bu na agwa odimara bu onye/agwa na-anochite nnukwu echiche, nke putara na agwa ahụ abughị naani onye no n'ime oru agumagu, kama na o nwekwara ihe ozo ha o na-anochite.

Atutu nchocha: Atutu mmekorita Odimara/ Ejiamaatu (simbolisiti Interakshonalizimu Tiori)

Atutu mmekorita odimara bu nke George Herbert Mead (1863-1931) na Max Weber (1864-1920) bu ndi no n'isi ya. Atutu a gbadoro ukwu n'echiche ichoputa ihe niile odeo na-eziputa , ndi bu ndi e ji anya uche ahuta. Atutu a na-akowakwa na ndi mmadu na akpaso ihe ndi no na gburu

gbúrù ha agwa site na igbado ùkwù na nghòta hà onwe ha nwere banyere ihe ndị ahụ dí nà gburugburu ha. Dịka Carter na Fuller (2015) siri kọwaa, Atụtụ Mkpàrìtaụka Ọdịmara bụ atụtụ nke dī na ngalaba ihe amụmamụ sosiọlọjī nke na-akọwa etú e si eji ihe dī ọkpurukpụ maọbụ ihe ndị a na- ahụ anya ziputa maọbụ katoọ ihe ndị na-eme na gbúrù gbúrù mmadụ. . Ndị otu atụtụ kwuru na ndị odee na-eji ihe dī ọkpurukpụ maọbụ ihe a na-ahụ anya wee nochite maọbụ ziputa echiche dī n'edémédé ha . Ọ bụ ụzọ dī mkpa iji kọwaa echiche ma ọ bụ ozi na akwụkwọ édémédé ọbụla ma bụkwara usoro e ji akọwa edemede ebe agwa na-anọchi anya echiche ma ọ bụ ozi ọzọ nke odee enweghị ike iziputa kpom kwem. Ndị òtù a kọwara na a na-eji atụtụ Mkpàrìtaụka Ọdịmara enyocha akwụkwọ akụkọ, egwú, akụkọ ifo, abụ, omenaala ndị dgz ebe agwa na-anọchi anya echiche na ozi ndị ọzọ. Ebumnobi atụtụ a bụ ikọwa echiche ma ọ bụ ozi ndị dī omimi site n'iji agwa na ihe ndị a na- ahụ anya. Ọ na-enyere aka ikọwa ọdịnaala, omume, na ọnọdụ ọha na eze. Ihe a na-eleba anya na-iji agwa dī ka ihe nnochianya na-enyocha ọdịdị agwa bụ na a ga-atule otú agwa si ziputa ozi ma ọ bụ echiche. Atụtụ a na-enyocha etu e si eji ihe dī ọkpurukpụ maọbụ ihe a na-ahụ anya wee nochite maọbụ ziputa echiche maọbụ kwuputa ihe ndị e bu n'obi n'uzọ ọ nweghị onye ọ ga-arụ aka kpom kwem. Ihe ndị odee na-eji eziputa echiche gunyere agwa, ariá maọbụ ihe ndị megasiri n'agumagu. Onye jī atụtụ mmekọrịta ọdịmara eme nchocha, ga-enyocha njirimara agwa ndị dī n'agumagu ma chọputakwa mmetụtara agwa ndị ahụ n'ime agumagu.

Ntulegharị ọrụ ndị a rụgoro n'isiokwu.

Ndị ọkàmmta arụla ọrụ dī iche iche gbasara agwa na akụkọ ifo, ejije, abụ nakwa na ọtụtụ ngalaba ndị ọzọ. Ezenwata (2006) nyochara agwa na ntọala dī ka ọ dī *n'odị ukọ na mba na Nke onye metara*. Ọ kọwara na ọ na- ahia umụ igbo ahụ inọdụ ala guọ agumagu igbo ọkachasi ide ya ede dī ka ha si agụ ma ná-edede bekee. Ọ kọwara na n'uche ya n'ihe kpatara ya bụ enweghị ichu na aghotaghị uru agumagu bara. Ọ bụ ihe mwute a mere ọ ji mee nyocha agumagu igbo iji gosi ma nye mmadụ ntuzi aka etu e si enyocha agwa na ntọala agumagu. Ezenwata chọputara na agwa bụ a hughị ebule ma si erila dike n'iduuzi maọbụ ejije. Ndịiche dī na nchocha Ezenwata (2006) na nke anyi bụ na, Ezenwata nyochara agwa na akparamagwa ebe anyi na-enyocha maka agwa ọdịmara. Ebe ọrụ abụọ a yitere onwe ha bụ na ha abụọ metụtara agwa, ọzokwa bụ na, ha ji akwụkwọ iduuzi abụọ wee ruo ọrụ ha. Barnabas (2019) lebeara anya na okpukpụ agwa na ndina ọ kachasi ka ha dī n'ejije *Onye kpaa nku ahuhụ na Amechina*. Ebumnuche nchocha ya bụ itule ka ndị odee si were kpụọ agwa n'ejije ha dika ha si buru nwoke na nwanyi, inyocha ụdị agwa na akparamagwa ndị odee jiri ruo ọrụ n'ejije ha, ichoputa etu ndị odee siri were agwa ndi dī n' ejije ha weputa ndinaiokwu n'ejije ha. Ọrụ nchocha a chọputara na e nwere ihe jikoro agwa na odinaya nke bụ na ha abụọ na-ejikọ aka ọnụ eweputa mbunuche odee, nhazi odee, ihe odee bụ, dika nwoke maọbụ nwanyi. Ọ chọputakwara na odee nwere ike isite n'okpukpụ agwa ya n'ejije gosiputa ụdị mmadụ ọ bụ dika nwoke maọbụ nwanyi. Ọ chọputara na e nwekwara agwa dī iche iche dī ka agwa rari na agwa ndaghari ma nwekwaa agwa site n'onodu ha nke gunyere agwa ukwu na agwa nta, ma nwekwazie isiagwa na ọdọkoro na nke ọbula. Barnabas (2019) chọputakwara na ọ bụ site n'agwa odee kpuru ka e nwere ike isi nweta isiokwu na ndinaiokwu. Ndịiche dī na nchocha Barnabas(2019) na nke anyi bụ na, nchocha Barnabas gbadoro ukwu na okpukpụ agwa na ndina n'akwukwo ejije abụọ ebe anyi na enyocha maka agwa ọdịmara dika ọ si mmetuta akwukwo Iduuzi anumanu abụọ. Ebe ha yitere onwe ha bụ na

ha abụọ metụtara agwa. Oneze (2021), mere nchocha nke ya na nnyocha agwa na akparamagwa n'ejije *akpiri richie uzọ na onodu ugo*. Ihe ndi mere o ji banye n'ohia nchocha ya bu, ka o were usoro ntucha agwa Foster, Nwadike na Ikeokwu tucha agwa na akparamagwa di n'Akpiri richie uzọ na Onodu ugo, iziputa akparamagwa ndi bu ezi omume na uru ha nakwa iziputa akparamagwa ndi bu ajo omume na oghom di na ha. Oneze choputara agwa ndi akparamagwa ha di rari na agwa ndi akparamagwa di ndaghari. Agwa ndi ozo o choputakwara n'ejije abuo ndi a, bu agwa nnonetiti na agwa na- agbanwe agbanwe. O choputakwara na akparamagwa di ka oké ochicho, anya ukwu na ekworo di njo ma burukwa nke na-ebute odachi. Myiri oru Oneze na nke anyi bu na ha abuo metutara agwa ebe ndiche di na nchocha Oneze(2021) na nke anyi bu na, Oneze nyochara maka ejije ebe anyi na enyocha maka Iduuazi. Nke ozo bu na Oneze nyochara agwa na akparamagwa ebe anyi na- enyocha maka agwa odimara.

Site na ntuleghari agumagu e mere n'elu ebe a, a ga-ahu na otutu ndi oka mmuta agumagu Igbo aruola oru n'isiokwu metutara agwa n'uzo abula uzọ ma deputakwa otutu ederede gbasara ya. Mana anyi ahutaghi nchocha e mere nke gbadoro ukwu kpomkwem n'nnyocha agwa Odimara n' akwukwo a bu *Mmadu ka a na-aria* nke Chuma Okeke dere n' Igbo. O bu onodu a kpalitere edemede nchocha a, nke hibere isi n'ituleko ejimara agwa ukwu ndi no n'iduuazi a.

Nziputa na nnagha data

Nkenke akuko maka iduuazi *Mmadu ka a na-aria*

N'obodo Ndiagu, e nwere otu nwoke a na-akpo Mejo Udemba, onye e ji Mejo wee mara. O so luo agha Boma. Mejo ejighi inu mmanya na ikpo gani gani egwu egwu. Mejo Udemba nwere otu n'ime nnukwu ogige umu anumanu n'obodo Ndiagu. O ruola oru ilekota umu anumanu ihe kariri afo iri ato. A bia n'ogige umu anumanu ya, e nwere otutu anumanu di na ya nke gunyere mbe, onye e ji okeosisi wee mara, umu agu ato; abuo n'ime ha bu oke ebe otu bu nne. Aha agu ndi a bu Agumba, Akirika na Uteekwere, onye umu anumanu na- akpokari Ute. Anumanu ndi ozo buga: Ebi nwa ozodimgba, umu anyinya ibu abuo Uteeze na Okpoka, umu nkita ato nke aha ha bu Ugbene, Uja na Ikpo. Umu ezi, umu ehi, aturu, Igodo na Mbana. E nwere ndi a kporo idigo, ewu ocha, Akpaabu bu nwa oké oyibo zuzugburu onwe ya, umu okuko, umu kpalakwukwu na anu ndi ozo digasi iche iche. Okeosisi, mbe nwa Anigga bu dike umu anumanu ji eje mba n'akuko a. O kporo umu anumanu otu abali ka o kporo ha nro o roro. Ka umu anumanu niile no n'ogige anumanu ahụ zukoro na nnukwu oha ji mejo Udemba, Okeosisi gwara umu anumanu na naani ihe bu nsogbu ha n'awa a bu mmadu. Na umu mmadu ekweghi ha nuo mmiri togbọ iko. O kpalitere mmuo umu anumanu n'ikwenye na naani ndi bu ndi iro ha bu umu mmadu. O gwara umu anumanu na ha ga-ebili n'ura ma gbaa mbo ka ha nwere onwe ha n'ihia na umu mmadu na-akpasọ ha agwa ka o si masi ha. Tupu ha agbasaa ogbako ahụ, Okeosisi kporo umu anumanu nro o roro. O gwara ha na o roro nro etu uwa ga-adi ma o buru na ha merie umu mmadu. O gakwara n'ihu gwa ha na ya bu nro mere ka o cheta uri, ya na nne ya na umu nne ya na-agu mgbe ya ka bu nwatakiri, na ya bu uri bu nke a kporo umu anumanu bi n'ala isi ojii. Okeosisi kuziere umu anumanu ndi a uri a. Ufodu n' ime ha mutara ya ozugbo ozugbo. Ka ubochi ole na ole gachara, okeosisi labara ura mana o biliteghi. Umu anumanu buuru ya ga-lie n'okpuru ugiri di n' ogige ha. Onwu Okeosisi wutere umu anumanu nke ukwu maka na onye isi ha na onye ndu ha ahapula ha mana nke a akudaghi mmuo ha. Onwu gburu ka a turu aka ya, otu

ubochi, Mejo na ndi oru ya hapuru umu anumanu na-enyeghi ha nri o bula, agu nyuru umu anumanu anya nke mere na ha ji iwe wakpo ulo ebe nri ha na-adi ma jiri aka ha riwe nri otu ha choror, nke a turu Mejo na ndi oru ha n'anya nke na ha wetara utari ka ha chusasia umu anumanu. Umu anumanu a tughariri wee chwa Mejo na ndi oru ya, umu agu abuo aha ha bu Agumba na Akirika bu ndi no n'isi. Ha luru ogo ka dike ha bu. Ha meriri umu mmadu ma chupu ha n'ogige ha. Ka ha luchara agha a, umu anumanu gbanwere aha ogige ah, hichapu ugbo Mz. Udemba ma dee ya ogige umu anumanu. Ha wubere iwu asaa nke nchikota ya bu "ukwu ano bu enyi ebe ukwu abuo bu onye irò". Umu anumanu kwekoritara na ha agaghi na-aru oru ubochi uka o bula. Ha kwekoritara na ha ga na-eme mme mme ha ji echeta mmeri ha. Na ha ga-ebu uzò welie okoloto na-acha akwukwo ndu n'akuku abuo ma di ocha n'etiti, bu nke Agumba kowara di ka ala ubi ndi isi ojii na- emeputa nri elu. Ya bu okoloto nwekwara ebe e sere mpi na ukwu anu. N'etiti Akirika na Agumba, o nweghi mgbe o na-adabarala ha, onye kwuo, nwanne ya agbaghaa ya. Umu nkita ugbene na Uja mutara umu iteghete, Akirika buuru umu nkita ndi a gaa zoo ha ebe anaghi ah ha noro ebe ah na-azu ha. Mgbe oge igwu ji ruru, Mejo Udemba ha gakwara ogo ozò. Agumba na Akirika na umu anumanu ndi ozò dike umu anyinya, uteeze na okpoka bukwaara ogo a n'isi nke mere na ha merikwara Mejo Udemba na ndi otu ya ozò. Umu anumanu n'obi anuri nyere Okpoka na Agumba onyinye iji kelee ha na mbò ha gbara na agha nke abuo ha luru. Ha kporo agha nke abuo a agha ndi o kara obi. Agumba kacha mara ihe ma kachakwara atuputa atutu ohuu. O tuputara aro ka ha ruo igwe latrik na-enye oku nke ga-eme ka oru belata n'ogige umu anumanu. Nke a butere ogbaghara n'etiti Agumba na Akirika. O bu ogbaghara a butere Ihe mere Akirika jiri wee chupu Agumba n'ogige umu anumanu n'ih na Agumba ekwetaghi n'ih Akirika kwuru nke Akirika ji kweta n'ih Agumba kwuru. Ka Akirika chupuchara Agumba, usoro ochichi gbanwere n'ogige umu anumanu, ha kwusiri ochichi onye kwuo uche ya. Akirika bidoro chiwe umu anumanu ndi ozò onu n'ala. O mechakwara gwa umu anumanu na ha ga-aru igwe oku latrik ga- enye ha oku. Okpoka buuru nke a n'isi kwa ututu kwa abali, okpoka na-ebu okwute eji aru igwe latrik na-enye oku. N'otu ubochi, umu anumanu bilitere ura were hu na igwe oku latrik ha na-aru akpuola afò n' ala. Ha a maghikwa onye kpara aru a , Akirika kwenyere na o bu Agumba kpara ya bu aka ala. Umu anumanu ezughi ike, ha bidokwara runwobe igwe latrik ozò. Ute bu onye na-aruru Akirika oru ezughi ike, kwa ubochi kwa ubochi o na-agaghar ma na agwa umu anumanu na Akirika bu onye o che na o bu. Na Akirika bu dike. Akirika gbochiri umu anumanu igu egwu ah okeosisi kuziere ha, ma gakwaa n'ihu degharicha iwu ah umu anumanu dere na mbu. Akirika na umu agu ndi ozò na umu nkita ndi ah na a gara ya ozi, kwabara n'ulo Mz. Udemba, ha bidoro kpawa agwa ndi ah ha kwekoritara na mbu na ha agaghi akpa , ha na ndi mmadu bidoro zukowa ahia , nuwa mmanya na-aba n'anya ma mewakwa ihe ndi ah ha kwuburu na ha agaghi eme n'oge mbu. Ka ha ruchara igwe oku latrik a ga-enye ha oku nke ugboro abuo, Akirika kporo ya igwe latrik Akirika. Onu umu anumanu nwere maka ha aruchaala igwe latrik na-enye oku anogeghi aka n'ih na nji nji jikwere ozò. Umu anumanu na umu mmadu lukwara agha ozò. Umu mmadu mebikwara igwe a ozò. Nri bidoro kowa n'ogige umu anumanu nke mere Akirika jiri bido resiwa Jideofò akwa umu okuko iji wee zuta nri n'ogige umu anumanu. O bugh naani akwa ka Akirika rere, o rekwara ikpo otosi di n' ogige umu anumanu. Akirika resiri Anajemba ya bu otosi mana Anajemba ghogburu Akirika ma nye ya ego adigboroja. Anajemba onye Akirika resiri ikpo otosi bu onye ghogburu umu anumanu ma nye ha ego adigboroja kporo ndi umu okorobia iri na ise wee wakpo umu anumanu. Ha gbawara egbe ozugbo ha batara n'ogige umu anumanu. Umu

anumanu amaghị ihe ha ga eme, n'ihì na ha enweghì ike ikwudonwu egbe ndi a. Anajemba na ndi otu ya mebikwara igwe latrik ha ozo, ozugbo umu anumanu huru na ike ha alaala n'iyi, ha tikaputara ma busowa ndi iro ha agha. Umu anumanu gbali ike ha ma churu Anajemba na ndi otu ya churu n'ogige ha. Ha mechara kpo agha ahụ, agha igwe latrik. Okpoka n'ihì na nka abiago ya n'ahu dara ebe o gara iru oru. Nwunye ya bu Ute na Ebi nwa Ozodingba nodewere ya na-eleta ya garuo ubochi a kpuru ya gaa-gbuo. Akirika gbanwechara iwu ndi ahụ ha wubere na mbu ma gakwaa n'ihu mebichaa iwu asa ndi ahụ. Ha bidoro yiwe akwa Mejo na Ork nwunye ya, siwe mmanya biya, nuba mmanya biya, ha bidoro gawa ije n'ukwu ha abuo. Akirika gbanwekwara aha ugbo ahụ ma kwuo na a ga na- akpo ogige umu anumanu aha o na-azabu na mbu, ya bu ugbo Mz. Udemba. Akirika gwara n'ihu gbuo umu anumanu ibe ya mgbe o choputara na ha na Agumba na-enwe mmeko. Nke gwara umu anumanu ndi ozo obi bu na Akirika na umu anumanu ndi nke ha na ha bi na be Mejo udemba na Mz Okezie no n'ulo Mejo Udemba na-ahu mmanya ma na akwakorita ike. Ha nkwaa na-eziputa ezi mmekorita nke ga na-adizi n'etiti umu anumanu na umu mmadu mana mmemme a anoghegi aka, ogbaghara daputakwara ozo n'etiti umu mmadu na umu agu, nke a mere umu anumanu ndi ozo jiri kweta hoo haa na o bu mmadu bu naani nsogbu ha nwere, na eziokwu eziokwu, na o bu mmadu ka ha na- arja.

Agwa odimara na Mmadu ka a na-arja

Na akwukwo mmadu ka a na-arja, e nwere agwa di iche iche putara ihe na ya bu akuko ma nwekwaa akparamagwa agwa ndi a na-eziputa; ya bu njirimara agwa ndi a. Agwa ndi a gunyere i. **Agumba ziputara amamihe, ike uche nakwa echiche ziri ezi, aka nkwumoto na eziokwu.** Agumba bu onye nkuzi na onye nwere ogugu isi nke na-achọ imeziwanye ndu nke ndi ogbo ya na umu anumanu ibe ya site n'ituputa atumatu ohuu di iche iche, dika atutu igwe latrik na- enye oku. O na-anochite anya echiche ziri ezi.

Agumba	{	Nghota nkiti:	Anumanu no n' akuko nwere ezi ako na uche ma na-atuta aro ziri ezi mgbe a choroya
---------------	---	----------------------	---

Agumba bu **Nghota odimara ya:** Amamihe, ako, uche, eziokwu, aka nkwumoto dgz. putara n'amamihe. Agumba na-abukari onye na-atuputa aro ihe a ga-eme na-etu a ga-esi mee ya. Agumba ka Akirika ekwu okwu ma nwekwaa uburu e ji echeputa echiche ohuu. O nweghi nsogbu. Agumba makwa ede ihe makwara agu. O nwere ogugu isi ma makwara achi ochichi nke oma. Agumba ziputara omume dike, atughi ujo, aka nkwumoto na eziokwu A hutara idi ike Agumba mgbe ha churu Mejo na ugbo ya nakwa mgbe ha luru agha ndi o kara obi. pg. 52, *“Agumba, bu onye bu uzo, wakporo ha na-agba ukwu na adu mpi , na-ata ha aru, na-agba mbo*

Nakwa na pg 53 *“Agumba wepuru aja ya elu igosi ka ogu bidu, o wee su. Agumba n'onwe ya sokwuru Udemba. Udemba huru ya ka o na-abia hapu otu uda egbe nke meruru ya ahụ n'azu ma gbuo otu nwa aturu. N'egbughi oge , Agumba maliri elu , buru ogwe ahụ ya tie Udemba n'obi. Nke a buturu ya n'ala ozugbo ma tichapu ya egbe n'aka. Ebe ozo a hutara amamihe Agumba bu na pg. 61 “Agumba aguola ma nyochaa otutu akwukwo*

gbasara nchikota ogige umu anumanu, bu ndi o huru na be Mz. Udemba. N'ihia ya, isi ya juputara n'atumatu di iche iche etu a ga-esi gbanwee onodu ochie ma gaa n'ihu. Ntuzi aka ya gbasara etu e si akwanye owa mmiri ide, etu e si echekwa mkpuru akuku di iche iche na ihe ndi ozo, gosiri n'ihia o na-eme doro ya anya. O weputara usoro umu anumanu ga-eji na-anyu nsi n'ugbo ebe ha n'ebe di iche iche iji kwusi ahuhu ha na-ata n'ikporo nsi ndi ahuh na-na-etinye n'ugbo". umba tuputara atumatu ka ha ruo igwe oku latrik na-enye oku.

ii. Akirika ziputara odimara oke ochicho/ochichi aka ike /ochichi nchigbu/mpako
Akirika bu onye ochichi siri ike, na-eji amamihe na aghughu achikwa ndi ozo. O chupuru Agumba (onye iro ya) ma chiwazie umu anumanu. Akirika bu otu nnukwu agu a hutara n'ugbo Mejo Udemba. Akirika buru ezigbo ibu, gbaputachaa anya, na - atụ egwu ile anya. O bukwa onye na-achokari ime ihe o kwuru. Akirika sokwa buru nkata Okeosisi kpara n'isi. O nweghi mgbe o na-adabara Akirika na Agumba, n'ihia na ha abuo na-anokari na ndokurita.

Akiriika { **Nghota ya nkiti:** Anumanu no n'akuko nwere anya oku ma nwekwaa aka ike.
Nghota odimara ya: Oke ochicho/ ochichi aka ike/ochichi nchigbu, na ngharipu

Akiriika gosiputara agwa ya n'ihu akwukwo (70-71)

“O gwara ha na bido ubochi ahụ gawa na nzuko ha na-enwe kwà ututu ubochi uka ga-akwusi. O kwuru na nzuko ahụ abaghị uru, noro n'élú ya na-ewe oge ha. O gawara n'ihu kwuo na ajuju niile a ga-aju n'odinihu banyere ilekota ogige ahụ anya ga-abu nke komiti puru ichè, nke umu agu ga-ajuputa ma burukwa nke ya onwe ya ga-anọ n'isi ya, ga-eleba anya. O ruturu aka na umu agu ga na-anọ nzuko n'onwe ha, e mechaa, ha agwa ndi ozo mkpebi ha. O gosiputakwara na umu anumanu ka ha na-agbakọ kwà ututu ubochi uka igbuchara okoloto ha ma guo “ anu ndi ulo”. E mechaa nke a, ha anuru ihe ha ga-eme n'izu uka; mana a gazighi na-enwe nzuko ebe onye o bula ga-ekwu uche ya.

Okwu a Akiriika kwuru n'ahiri nke ikpeazu, gosiputara na Akiriika ekwetaghizi n'ihe Okeosisi kwuru na mbu. O kwetaghizi na umu anumanu niile ha nhatanha. O bughikwa naani nke ahụ, Akiriika na umu agu ndi ozo na umu nkita na-eche ya nche hapuru ugbo ebe ha bi, kwakoro kwabanye n'ulo Mejo Udemba. Ebe ozo Akiriika gosiputakwara na umu anumanu niile ahaghị nhatanha bu na ihu akwukwo (98) *N'oge ndi ahụ niile, Akiriika anazighi aputa n'ihu oha. O na-anokari n'ime ulo, nke onu uzo di na ya nwechara nkita anya na-acha oku no na nke o bula. Mgbe o ga-apatkwanu, o na etinye nnukwu ebube n'ime ya. N'akuku ya, nnukwu nkita isii anya na-acha obara obara na-eso ya. Ha na-edede nwuri nwuri mgbe o bula o nwere anu biara ya nso nke ukwu. Di ka o na- emekari ugbo a, o naghị aputazi n'ututu ubochi uka kama o na-esi n'onu otu n' ime agu, o kachasi Ute were enye iwu. Agwa ozo, e jikwara mara Akiriika bu na o gosiputara akparamagwa ezè onye agwa na m. A hutara nke a n'ihu akwukwo (108). Mgbe ha niile gbakoro, Akiriika sitere n'ime obi ya puta, nyakochaa ihe echichi di iche iche (n'ihu na nso nso a, o chiri onwe ya ezè umu anumanu ji eje mba) N'ebe a, a hutara na o bughi umu anumanu gbakoro aka onu were chie Akiriika echichi. Na o bu Akiriika ji aka ya chie onwe ya ezè umu anumanu nakwa dike umu anumanu ji eje mba. N'akuko a bu mmadu ka a na-aria, a choputara na Akiriika kpara ike di egwu. O mebichara iwu ndi ahụ Okeosisi dere na mbu, ma webatakwa nke masiri ya. O kpasoro umu anumanu ndi ozo ajo agwa, ma gosikwa ha na e nwere ihe di iche na |égbé na égbè.*

iii. Uteekwere ziputara odimara aghughu/ mgbasa ozi ugha na asirikaasiri

Uteekweere, onye umu anumanu na-akpokari Ute bu otu n'ime umu agu e nwere n'ogige umu anumanu Mejo Udemba. Ute dike odee si kowaa, mara mma nke ukwu, na-eke anya ririiri ma burukwa onye ma-etu esi ekwu okwu. N'akuko a, a hutara na ute saghee onu ikwu okwu, na ihe o ga-ekwu anaghị ako ya n'onu. Ute nwekwara ike iji onu ya mee ihe di oji o di ocha. Ute so

n’otu ndi na-aruru Akirika oru. Mgbe o bula Akirika chorọ ighogbu umu anumanu, o bu Ute ka o na-ezipukari oge o bula ka o gwa umu anumanu okwu n’ihi na ire ya na-atọ ka suga.

Uteekwere { **Nghota nkiti:** Anumanu no n'akuko maara ekwu okwu ma makwara asi asi.
Nghota odimara ya: Aghugho, mgbasa ozi ugha na asirikaasiri

Ute gosiputara akparamagwa a n’ihu akwukwo (73)

A bia n’agha “onye o kara obi”, ekwenyere m n’oge na- abia mgbe anyi ga-achoputa na Agumba suru anyi ime. Ute kwuru nke a, ka umu anumanu ghara icheba echiche ime banyere ka Akirika si wee chupu Agumba n’ogige umu anumanu. O ghogburu umu anumanu na-ikweta na Agumba na-aruru Mejo Udemba oru. Ebe ozo Ute kpakwara agwa a bu na ihu akwukwo (87). O bu oge ihe ndi a niile na-eme ka umu agu nokatara, kwakoro, kwaba na be Mz. Udemba, biri ebe ahụ. O doro umu anumanu anya na ha chetara na ha tiri iwu megide nke a na mbido . Mana Ute gbaliri ighori ha na nke a bu ihe kwesiri ekwesị. Ute kwuru si, “o bu ihe kwesiri ekwesị na umu agu, bu ndi na-echewasi uburu ha iji hu na ogige a na-aga n’ ihu nwere ebe di juu ha ga-anọ wee na- aru oru. Ute ghogbukwara umu anumanu na-enweghi mgbagha o bula. O bughikwa naani nke o na-ekwu n’onu, Ute bukwa onye Akirika na-ezi ka o degharia iwu ndi ahụ ha deburu. O deghariri iwu a kwuru na agaghi enwe anumanu o bula ga- arahu n’elu akwa, o buru na-enweghi anumanu o bula ga-arahu n’elu akwa a gbasara ihe.

Ebe ozo a hutakwara agwa bu n’ihu akwukwo (89), nke a mere oge umu anumanu nuchara n’umu agu na- arahuzi n’elu akwa. Ute gbakwara oso were ga tupia okwu ahụ isi. O gwara umu anumanu si “*umunna m, umu anula na anyi na-arahu n’elu akwa. O nwere mgbe e tiri iwu megide nke a?. Ihe akwa putara ebe e nwere ike ndina ala. Iwu anyi tiri bu ihe a na-agbakwasị n’elu akwa ka o metutara. Nke a bu ihe mmadu meputara. Anyi ewepuchaala ihe niile a na- asakwasị n’elu akwa niile di na be Mz. Udemba. Anyi na-edina naani n’elu akwa nkiti. N’eziokwu, akwa ndi a amaghi ma n’ahụ etu unu chere; mana ahụ anyi chorọ ha maka ezumike n’ihi na uburu anyi na-anọ oru oge o bula ...*

Anyi ga-ahuta na onu Ute na-atọ shuga shuga. A biakwa n’ihu akwukwo (103). N’ebe a Uteekwere ka na-akatokwa Agumba n’ihu umu anumanu ka ha wee kpoọ ya asi ma gharakwa ichemi ezigbo echiche banyere agwa Akirika na-akpasokwa ha. “*o nwere ihe jogburu onwe ya anyi choputara. Agumba eresila okezie onwe ya, nke bu na ha na-achọ iwakpo ma napu anyi ogige a. Nchoputa anyi na-egosi na Agumba ga-aburu ya onye ndu mgbe mwakpo a ga-ebido. Mana o nwere nke ka njo. Anyi cheburu na ogo nwere onwe a Agumba luru bu n’ihi na o huru anyi n’anya. Mana ihe anyi chere abughi eziokwu. Unu ma nke bu eziokwu? Agumba na Mz. Udemba di n’aro site na mbido! O bu onye ozo nzuzo Udemba oge niile ndi a...* O ghara Ute ahụ ime ka umu anumanu kweta na ihe nke a o kwuru, mana oge ha nuru na o bu Akirika kwuru ihe ndi a, ha kwenyekwara n’ ihe Ute kwuru. Ebe ozo Ute gosiputakwara aghugho ya bu mgbe nri korọ n’ogige umu anumanu. Oge ahụ, Ute na-eburu akwukwo agaghari na-agwa umu anumanu na ukọ nri adighi, na nri ha nwere n’ afọ ahụ ka nke ha nwere n’afọ gara aga. Anyi choputara n’Ute nwere mmuo aghugho n’obara ya maka na ihe niile o kwuru, agwa o kpara site na mbido akuko a garuo na njedebe akuko a bu naani aghugho.

iv. Ọkpọka na uteeze ziputara ọdịmara ịdị uchu n'ọrụ na adịmike /nrube isi

Ọkpọka na Uteeze { **Nghọta nkịtị:** Anụmanụ nọ n'akụkọ nke di ike.
Nghọta ọdịmara ya: adịmuchu n'ọrụ na adịmike na nrube isi.

Uteeze bụ nwunye Ọkpọka ịdị ka ahụ na-ahụ ọchá sitere n'imi gafee n'azụ ya. A bia n'ogige ụmụ anụmanụ, Ọkpọka esoghi na ndị màrà ihe nke ukwu mana ụmụ anụmanụ na-asọpuru ya n'ihu na ọ di ike ọrụ ma burukwa onye na-abụ ọ kwuo okwu, ọ kwuru n' ihe o kwuru. Ọkpọka na nwunye ya bụ Uteeze anoghi na-icheputa ihe o bula mana ha nwere ntukwasịobi ebe ụmụ agụ nọ. Ụmụ anyinya ibu abuo ọ kachasi Ọkpọka so na ndi na-ebu nsogbu anụmanụ n'isi. Ụmụ anụmanụ niile huru ha n'anya maka nke a. Ọkpọka di bi na mbu buru ọrụ n'oge Mz. Udemba nọ ya mana ka ha nwechara onwe ha, o bidoziri ruwa ọrụ ugboro ato kariya ihe ọ na-arụ na mbu. A na-ahukari Ọkpọka ebe ọrụ tara akpu. Ọkpọka weputara okwu ahirikwu abuo ọ na-ekwukari ma ọ na-arụ ọrụ iji gbaa onwe ya ume. Ahirikwu abuo ndi a bu "okwu Akirika enweghi mgbagha na aga m arusi ọrụ ike. Nghota nkiti: Umụ inyinya ibu abuo di uchu n' ọrụ ma dikwa ike ọrụ. Nghota ọdịmara ya: adi m uchu n'ọrụ, adimike na nrube isi na ume ala. Ọkpọka na Uteeze Ọkpọka gosiputara akparamagwa a n'ihu akwukwo (80) ... O bu Ọkpọka na-etinye ume ya iji kwusi nke a. O buru na i hu ya ebe ọ dokpu okwute ari ugwu nwayoo nwayoo, etu ọ si agbado ukwu ya n'ala na etu ume ọ na-ekuputa si ada ka ebe a na - akwo oka ga-eme gi i jaa ya ike. Ebe ozo Ọkpọka kpara agwa dike a bu na ihu akwukwo (37). Otutu mgbe, ọrụ ha na-arụ n'ubochi na-ada ya n'isi mana nke a anaghi egbu ya obi. Site n'ututu ruo n'uhuruchi , o nọ n'ọrụ. A na-ahukari ya ebe ọ bula ọrụ tara akpu. O gwara otu oke okpa ka ọ na-akpote ya n'oge kwa ututu tupu umu anumanu ndi ozo ebilie. O na-eme nke a iji ruo ọrụ ndi ahụ tara akpu. Oge ọ bula a juru ya ajuju maka otu nsogbu ma ọ bu ozo, ihe ọ ga-aza bu "Aga m arusi ọrụ ike "...

v. Akparamagwa akpaabu gosiputara a dika ọdịmara ume ngwu/ adighi uchu n'ọrụ

akpaabu { **Nghọta nkịtị:** oke oyibo na-adighi ike ọrụ nke nwèkwàrà ọnu uto
nke ukwu
Nghọta ọdịmara: Ume ngwu, adighi uchu n'ọrụ dgz.

Akpaabu bu nwa oké oyibo zuzugburu onwe ya na nzuzu, ma buru onye mezere onya Mejo Udemba. O nweghi ihe gbasara nwa oké a na iru ọrụ. Anaghi ahụ ya mgbe ọ bula umu anumanu na-arụ ọrụ. Umụ anumanu juo ya ihe mere na ọ biaghi ruo ọrụ, ihe ọ ga-agwa ha bu na ọ rahufere ura n'ihu na ahụ niile na-egbu ya mgbu. Naani ihe Akpaabu ma bu iracha shuga na iyi akwa Mejo Udemba na-achinye ya. Ohere o bula o nwetara, ọ gbapu, gbaga n' obere odo mmiri n'ogige ha guzoro ka onye iberibe na-ekiri enyo ya na ya bu mmiri.

vi. Umụ aturu ziputara ọdịmara nzuzu/ ndi na-eso uzọ na-enweghi uche ma ọ bu ajuju

Umụ atụrụ { **Nghọta nkịtị:** anụmanụ na-amachaghị ihe
Nghọta ọdịmara ya: nzuzu, enweghị uche nke onwe.

A hụgara umụ atụrụ dī ka ndī nzuzu maka na ha bụ ndī Ute na-aghọgbutekarī ọsọ ọsọ. Mgbe ọ bụla, ọ dī ha ka umụ anụmanụ ndī ọzọ, a chọrọ igbagha ihe Akirika maọbụ Ute kwuru, ha ebido gụwa “*ukwu anọ bụ enyi, ukwu abụọ bụ onye irò*”. Oge nri kọrọ ha n’ogige umụ anụmanụ, ọ bụkwa umu atụrụ ka a gwara ka ha na-ekwunye na ntị Jideofọ na oke nri ha agbagotela. Ha enweghị onwe ha, ha na-eme naanị ihe Ute gwara ha mee.

vii. Ebi ziputara ọdịmara amamihe nakwa na echiche ịma ihe na-eme n’ obodo ma ekwuputaghị ya

Ebi { **Nghọta nkịtị:** Nwa ọzodimgba na-anaghị ekwu okwu nke na-anọrọ onwé yá.
Nghọta ọdịmara ya: Amamihe, echiche ịma ihe na-eme n’ obodo ma ekwuputaghị ya.

Ebi bụ nwa ọzodimgba kacha mee Okenye n’ogige umụ anụmanụ ma burukwa onye na-ewe iwe oku nke ukwu. O naghị ekwukewe okwu mana mgbe ọ bụla ọ chọrọ igosi anụmanụ ndī ọzọ na ọ ka ha mara ihe, ọ na-adịwa asị na ọ bụ naanị ya ka Chukwu nyere ogologo ndụ karịa anụmanụ ndī ọzọ na burukwa naanị anụ nwere ike ikwu ọtọ ka mmadụ. N’ime anụmanụ niile, ọ bụ naanị Ebi bụ onye anaghị achị ọchị. Umụ anụmanụ juo ya ihe mere na ọ naghị achị ọchị, ọ gwa ha na ya ahughị ihe toro ọchị n’ihe a ha na-ekwu. O bụ naanị Okpoka bụ enyi Ebi maka na ha abuo na-ejekọ isụ ahijia kwà ubochi uka mana ha abuo garuo n’ebe ha na-asu ahijia, o nweghikwa onye na - atupuru ibe ya onu. Mgbe a hūgara Ebi kwuru okwu bụ mgbe o so na- agwa Okpoka ka o belata aka n’oru nakwa oge ahụ e ji ugboala wee bia ibu Okpoka.

viii. Mejo Udemba bụ ọdịmara nzuzu, adighi uchu na odida

Mejo Udemba { **Nghọta nkịtị:** Nwoke no n’ akuko ji inu mmanya mēbie ndu na akụ na uba ya.
Nghọta ọdịmara: Nzuzu, adighi uchu na odida.

Mejọ Udemba kpara agwa Ofeke maka na Ofeke amaghị mgbe e kéré nku ụkwa. O bu maka na Mz. Udemba hapuru umu anumanu ya n'ogige ha, ga daburu n'ebe Ofoka na-ere mmanya mere na o maghi na umu anumanu na-enwe nzuko iji chupu ya n'ogige ya. O kpaghi agwa ka ezi onye nlekota. O buru na o kpara agwa ka onyeisi o bu, agaghị achupu ya n'ogige o ji aka ya hiwe.

ix. Okeosisi bu odimara adimike

Nghota nkiti: Anumanu no n'akuko nwere onwe masiri.

Okeosisi

Okeosisi, ma **Nghota odimara:** Adimike, Nwere onwe. osisi roro ajo nro, ma oge chi foro, o kporo umu anumanu nzuko ka o kporo na nro o roro. Okeosisi, di ka umu anumanu na-akpokari ya, bu onye a na-asopuru n'ogige umu anumanu. O bu ya kpughere umu anumanu anya ha ji wee hu na o bu umu mmadu bu nsogbu ha . O bukwu Okeosisi bu onye kuziere umu anumanu uri a, a kporo "umu anumanu bi n'ala isi ojii " . Abu a Okeosisi kuziere ha tinyere ha niile n'afuri puru ichè.

Nchoputa

Na nchocha a anyi choputara, na akwukwo iduuazi a bu *Mmadu ka a na-aria* bu akuko metutara umu anumanu, hutakwa na odee agumagu a ji umu anumanu zie ozi di ichè iche. Odee iduuazi a ji umu anumanu were kwuputa akparamagwa ndi mmadu na-akpaso ibe ha n'awa umu mmadu no n'ime ya. O zokwa, mgbe a na-anagha agwa odimara a hutara na agwa o bula a naghara nwere nghota abuo; nghota nkiti/nkoneelu na nghota odimara. Inweta nghota odimara agwa nke o bula na-akpali nchemi echiche ime maka ighota odimara agwa ndi ahụ. Anyi choputara na agwa ndi a na-ahugasị n'oru agumagu nwere otutu oru ha nwere ike irugasị. E newer ike jiri ha kuzie ihe di mfe na nghota ma o bu were ha kuzie ihe miri emi. Ya bu na onodu agwa n'akuko abughi maka imeju akuko. O bu maka mkpali echiche na mkpughe ihe ndi na-emegasi na ndu.

Na nchocha a, anyi choputakwara na okwu a bu odimara na enyookwu nke ndi bekee kporo imagery nwere ebe ha yitere. Enyookwu na-eziputa ihe ndi ahụ ogu na-eji anya uche ya ahuta, ebe odimara bu iji ihe di okpurukpu ma bu ihe a na-ahụ anya ziputa echiche ma o bu ihe anaghi ahụ anya . Ebe ha noro yite onwe ha bu na, o bu anya uche ka ogu ji ahuta enyookwu na odimara. Ndiiche ha abuo nwere bu na enyookwu na-eziputa ihe ndi a na-ahụ anya ebe odimara na-eziputa echiche ma o bu onodu. Anyi hutakwara na otutu ndi oka mmuta agumagu igbo anaghi akpu agwa na nkiti. Agwa o bula n-aru oru dika enyo e ji ahuta ihe digasi na ndu, ma ezi ihe ma ajo ihe. Ihe ndi a hutara nwechara ike imetuta isiokwu na ndinisiokwu oru agumagu. Site, n'ogo nghota odimara oru a, anyi hutara echiche ndi dika; agbam mbo, adim uchu, esim ike, aghugho, nzuzu, ngharipu dgz. Ihe ndia niile agwa ndi a hutara ziputara nwechara ike ibu ndinisiokwu ode siri n'aka agwa odimara ziputa maka ndu.

Nchikota, mmechi na ntunye aro

Isiokwu nchọcha a anyị mere, bụ nnyocha àgwà ọ̀dịmara n' akwụkwọ iduuazi, *Mmadu ka a na-ariya*. Agụmagu bụ ọrụ nkà nkè sitere n'ekemeke uche mmadụ pụta ma bụrụkwa nke a na-esite n'ime ya ezipụta ndụ, obibi ndụ ma nwekwaa ihe nkuzi dị ichè iche. N'otu aka ahụ kwa, Anyị kowakwara àgwà dika, onye, ma ọ bụ ndị, ma ọ bụ ihe ndị odee ji zie ozi n'agumagu ha. Ebe àgwà ọ̀dịmara bụ mgbe onye àgwà nọ n'akụkọ ma ọ bụ n'egwuregwu na-anochite anya echiche ma ọ bụ ọ̀nọdụ. Nchikọta anyị bụ na akanka ọ̀dịmara pụtara ihe ma soro na nkamma e ji kpuo agwa ndị dīgasi n'iduuzi *Mmadu ka a na-ariya*. Site n'agwa ọ̀dịmara ndị a, odee iduuzi a gbara ama ụdị ọ̀nọdụ na akparamagwa e nwegara ike ihuta mmadụ na ndụ. Ihe ndị a nwere ike bụrụ isiokwu maobu ndịnaisiokwu.

Uche onye adighi ya njo. Ọrụ a anyị ruru n'isiokwu a, a bughị ekwucha ọgwu. Ọ bụ nke a mere ndị nchọcha ji were na-ekwu na ọ ga-adikwa mma ma ọ bụrụ na ndị ọzọ; ndị ọkà mmụta, ọkà nkuzi, ụmụ akwụkwọ nakwa ụmụ igbo ndi nwéré mmasi n'otuto asusu Igbo tinyekwuo anya ma mekwaa nchọcha ọzọ n'isiokwu a anyị merela na akwụkwọ Igbo ndi ọzọ iji wee kwalite ọmumụ asusu ala nna anyi hà.

Edensibija

- Abrams, M. H. (1981). *A glossary of literary terms*. New York: Holt, Tina Hart and Winston.
- Akaeze, C. M., Aboh, S. C., & Ugwuoke, P. E. (2021). *Ntoala Oḍiniigha Igbo Oloroohuru*. Uruowulu: Pacific Publishers Ltd.
- Anyachebelu, A. L. (2015). *Social symbolism of Igbo names in Nza na Obu*. Paper presented at the 9th Annual Conference and General Meeting of Igbo Studies Association (ISA), Nsukka, Enugu State.
- Barnabas, A. P. (2019). *Okpukpu agwa na ndina o kachasi ka ha di n'ejije Onye kpaa nku ahuhu na Amechina*. Arumarụ nzere B.A. Ngalaba Lɔngwistiks, Asụsụ Igbo na Asụsụ Naijiria Ndi ọzọ, Mahadum Naijiria, Nsuka.
- Ezenwata. (2006). *Nnyocha agwa na ntoala di ka n'odi ukọ na mba na Nke onye metara*. Arumarụ nzere B.A. Ngalaba Lɔngwistiks, Asụsụ Igbo na Asụsụ Naijiria Ndi ọzọ, Mahadum Naijiria, Nsuka..
- Forster, E. M. (1927). *Aspects of the novel*. England: Penguin.
- Hornby, S. A. (1974). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford: Oxford University Press.
- Mbah, B.M na ndi ọzọ (2013), *Igbo Adi Igbo-English English -Igbo Dictionary of Linguistics and Literary terms*. University of Nigeria Press limited. Ngara, E. (1982). *Stylistics criticism and African novel*. London: Heinemann.
- Nwadike, I. U. (1992). *Ntoala agumagu*. Nigeria: Ifunanya Publishers.
- Okebalama, C. N. (2003). *Mkpolite agumagu onu Igbo*. Enugu: Snaap Press Ltd.
- Okeke, C. (2012). *Mmadu ka a na-aria*. Nsukka: University of Nigeria Press.
- Oneze, O. C. (2021). *Nnyocha agwa na akparamagwa n'ejije Akpiri Richie uzọ na onodu Ugo*. Arumarụ nzere B.A. Ngalaba Lɔngwistiks, Asụsụ Igbo na Asụsụ Naijiria Ndi ọzọ, Mahadum Naijiria, Nsuka.
- Uba, A. (1991). *Nnyocha akparamagwa, nkasusu na oru nka onye kpaa nke ahuhu*. Arumarụ B.A., Ngalaba Lɔngwistiks, Igbo na Asụsụ Naijiria Ndi Ọzọ, Mahadum Naijiria, Nsuka.
- Uzoichukwu, S. (2012). *Akanka na nnyocha agumagu Igbo. (Igbo stylistics and Literary Criticism)*, Uruwolu-Obosi: Pacific Publishers Limited.